

“PEYGAMBERİMİZİN VECİZELERİ” ADLI ESERİ ÇERÇEVESİNDE AHMET HAMDİ AKSEKİ’NİN HADİSLERİ TERCÜME VE ŞERH METODU*

Mustafa CANLI

Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
canli20@hotmail.com

Özet

Hız. Peygamber döneminden günümüze kadar, dinin ikinci temel kaynağı konumunda olan hadis/sünnet üzerindeki anlama çabaları devam edegelmiştir. Tercüme ve şerh çalışmalarının bu anlama çabaları arasında önemli bir yeri vardır. Bir hadisi diğer bir dile tercüme etmek, Hz. Peygamber’in muradını o dili konuşanlara aktarmak anlamı taşıdığından önemli bir anlama faaliyetidir. Hadisteki her unsuru açıklamayı hedef alan şerh faaliyeti ise hadisten maksadın ne olduğunu açık bir şekilde ortaya koyması bakımından önemli olduğu kadar sorumluluk isteyen bir faaliyettir. İşte bu önemli görev ve sorumluluğu üstlenen âlimlerden biri de Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine geçiş dönemi âlimlerinden biri olan Merhum Ahmet Hamdi Akseki’dir.

O “ *Peygamberimizin Vecizeleri* ” adlı eserinde hadisleri tercüme ve şerh etmeye çalışmıştır. Akseki, söz konusu eserinde, hadislerin tercümesi konusunda hassas davranmış, asıl metne uygunluk, gerektiğinde parantez arası açıklama yapma ve anlaşılır bir dil kullanma gibi tercüme teknikleri açılarından maharetini ortaya koymuştur.

Bunun yanında Akseki’nin hadisleri dirâyetli bir şekilde şerh ettiğini görüyoruz. O, hadisleri ayet ve hadislerle şerh etmiş bunun yanında İslam âlimlerinin görüşlerini vermeyi de ihmal etmemiştir. Ayrıca şerh geleneğinde olduğu gibi hadislerde geçen manası kapalı kelimeleri açıklamış, hadiste ve şerhinde geçen kavramlar hakkında bilgiler vermiştir. Bu arada şerh esnasında sosyolojik, psikolojik tahliller yapmıştır.

Aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı da yapmış olan Ahmet Hamdi Akseki, ilmî birikimini yansıtarak hadisleri tercüme ve şerh etmeye çalışmış, hadislerin doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Hz. Peygamber, Ahmet Hamdi Akseki, Hadis, Tercüme ve Şerh.

* Bu çalışma, 8-9 Kasım 2013 tarihinde Antalya’da icra edilen Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu’nda sunulan “*Ahmet Hamdi Akseki’nin Hadisleri Tercüme ve Şerh Metodu (‘Peygamberimizin Vecizeleri’ Adlı Eseri Örneğinde)*” konulu tebliğin ilaveler yapılarak genişletilmiş halidir.

**AHMET HAMDI AKSEKI'S METHOD OF TRANSLATING AND INTERPRETING
HADITHS WITHIN THE FRAMEWORK OF HIS WORK NAMED "PEYGAMBERİMİZİN
VECİZELERİ"**

Abstract

Since the Prophet's period to the present, the efforts to understand the hadith/sunnah which is the second fundamental source of the religion have persisted. The studies of translation and interpretation have an important place among these understanding efforts. Translating a hadith to another language is an important activity for understanding as it means of conveying the intention of the Prophet to the people who speak that language. Interpretation activity which aims to explain every element in the hadith is also important in terms of putting forward the purpose of the hadith and it requires responsibility as well as it is important. So, one of the scholars who took this important duty and responsibility is the deceased Ahmed Hamdi Akseki who was one of the scholars of the transition period from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey.

In his book that is named "*Peygamberimizin Vecizeleri*", he has tried to translate and interpret the hadiths. In this aforementioned work, A. Hamdi Akseki has been very sensitive in the translation of the hadiths and has showed his skills in terms of the translating techniques such as conformity with the original text, making an explanation in brackets when needed and using a clear language.

Besides this, we see that he interpreted the hadiths in a skilled way. He has interpreted the hadiths with verses from Qur'an and hadiths and also has not neglected to give the opinions of the Islamic scholars. Additionally, he has explained the words with inexplicit meanings as in the tradition of interpretation and has given informations about the concepts that are in the hadiths and during its interpretation. Meanwhile, he has made sociological and physiological analysis during the interpretation.

Ahmet Hamdi Akseki who also served as a president of religious affairs at the same time, tried to translate and interpret the hadiths by reflecting his knowledge and contributed to the understanding of hadiths in a right way.

Keywords: Holy Prophet, Ahmet Hamdi Akseki, Hadith, Translation and Interpretation.

Giriş

Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar, dinin ikinci temel kaynağı konumunda olan hadis/sünnet üzerinde anlama çabaları devam edegelmiştir. Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarının delalet ettiği mânalar, özellikle o dinin mensupları için büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda söz konusu hadisleri anlama çabalarının Anadolu toprakları üzerinde özellikle de Osmanlı İmparatorluğu döneminde yoğun bir şekilde ortaya konduğunu görüyoruz. Bu anlama çabaları İmparatorluğun çöküşüyle birlikte daha anlamlı ve sorumluluk yükleyen bir yapıda kendini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine geçiş sürecinde, İslamî müktesabatın halka aktarılması hususunda, dönemin âlimleri üzerine ağır bir yük binmişti. Bu âlimler, İmparatorluk döneminde yetişmiş olup Cumhuriyetin ilanıyla birlikte birikimlerini Cumhuriyet Türkiye'sine sunmaya çalışmışlardır. 1 Kasım 1928'de ilan edilen harf

inkılâbı, latin harfleriyle yapılacak çalışmaları zorunlu hale getirmişti. Bu aynı zamanda ulema üzerinde tarihi bir sorumluluktu. İşte bu geçiş döneminin âlimleri, bu tarihi göreve bigâne kalmamışlar, gerek telif gerekse çeviri olarak Latin harfleriyle eserler vücuda getirmişlerdir. Hiç şüphesiz bu süreçte başta Kuran-ı Kerim olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh kitaplarının Latin harfleriyle Türkçe'ye çevrilmesi büyük önem arz etmekteydi. İşte bu hassas dönemde dervişâne bir edâ ile ağır yükü omuzlayan kutlu insanlardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış olan Merhum Ahmet Hamdi Akseki¹ idi. Akseki, tefsir, hadis olsun fıkıh, kelim olsun hemen hiçbir İslâmî ilim alanını ve çocuk-yetişkin, bilgili-cahil, asker-sivil neredeyse hiçbir kesimi ihmal etmeyen ansiklopedik bir âlim idi. Bu ilmî faaliyetlerinin yanında idarecilik yapması, onu diğerlerinden farklı kılan hususlardan biriydi. O, bu dönemde birçok ilim dalında eserler ortaya koyduğu gibi hadislerin tercüme ve şerh edilmesi çalışmalarını da deruhte etmişti.

Bilindiği üzere hadislerin tespit edilmesinin akabinde onlar üzerinde yapılan çalışmalardan biri de *derleme ve şerh* çalışmalarıdır. Söz konusu bu çalışmalarda temel hadis kaynaklarında yer alan hadisler, farklı gaye ve şekillerde bir araya getirilmiş ve bazen şerhleri yapılmıştır. İşte A. Hamdi Akseki'nin "**Peygamberimizin Vecizeleri**"² adlı eseri, küçük çaplı da olsa böyle bir derleme ve şerh çalışmasıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla söz konusu eser, Cumhuriyet döneminde Latin harfleriyle yazılmış ilk hadîs tercüme ve şerhlerinden biridir.³

¹ Ahmet Hamdi Akseki hakkında geniş bilgi için bkz. Süleyman Hayri Bolay, "*Akseki, Ahmet Hamdi*" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, II, 293-295; *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)* Hazırlayanlar: Hüseyin Arslan-Mehmet Erdoğan, Ankara, 2004; Veli Ertan, *Merhum Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, c. 9, yıl: 1970, sayı: 92-93, s. 52-57.

² Akseki, A. Hamdi, *Peygamberimizin Vecizeleri*, Matbaai Ebuzyiya, İstanbul, 1945. Bu baskı adı geçen eserin elimizdeki ilk ve tek baskısıdır. Eser isminin hemen altında yer alan "Birinci Kitap: Kuvvetli İman, Kuvvetli İrade" ve önsözdeki " Vakit ve imkân buldukça bunları yayınlamaya karar verdim." ifadelerine bakıldığında eserin devamı varmış gibi düşünülebilir ama maalesef sonrasında söz konusu eserin devamı niteliğinde herhangi bir neşir olmamıştır. Eserde gerek Türkçe karakterlerin (örnek olarak bkz., s. 7, 43, 82, 83) gerekse Arapça karakterlerin (örnek olarak bkz. s. 115) yazımında maddi hatalar yapılmıştır. Bu anlamda söz konusu baskının iyi bir baskı olduğunu söyleyemeyiz. Akseki, kitabına "Peygamberimizin Vecizeleri" ismini vermesinin sebebi olarak, Hz. Peygamber'in *Cevâmiu'l-kelîm* vasfına sahip olmasını zikretmektedir. (Bkz., s. 6) Dolayısıyla o, her bir hadisi bir vecize olarak görmektedir. Bu eser ile ilgili bir çalışmaya burada işaret etmek isteriz: Ünal, İ. Hakkı, *Ahmed Hamdi Akseki'nin "Peygamberimiz'in Vecizeleri" Kitabındaki Mesajı*, Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum), 2004, s. 107-115.

³ Cumhuriyetin ilk döneminde yazılmış hadislerin tercüme ve şerhine yönelik eserler olarak, Ömer Nasuhi Bilmen'in "*Hikmet Gonceleri 500 Hadis-i Şerif Tercümesi ve İzâhi*" isimli bir eseri vardır ve basılmıştır. Bu baskıda tarih belirtilmemiştir. Bu eserle ilgili değerlendirmeler için bkz., Coşkun, Selçuk, *Ömer Nasuhi Bilmen'in "500 Hadisi Şerif" Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Tahlili*, EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -, 1998, cilt: I, sayı: 2, s. 181-188. Söz konusu dönemde hadislerin tercüme ve şerhinin yapıldığı bir

Akseki, sözü edilen eserine bir *önsöz* ile başlıyor.⁴ Daha sonra *Hadis ve Sünnet* başlığı altında, hadis ve sünnetin önemi, Peygamberin vazifesi, Kur'an ile hadisin derecesi ve aralarındaki fark üzerinde değerlendirmelerde bulunuyor.⁵ Akseki, on ana başlık altında⁶ sıraladığı hadislerin önce Arapça asıllarını vermiş sonra "*Tercümesi*" diyerek tercümelerini yapmıştır. Daha sonra "*Şerh*" başlığını koyarak bazısında uzun bazısında kısa açıklamalarda bulunmuştur.⁷ Otuz beş hadisi⁸ ele aldığı eserinde bazen birbiriyle alakalı hadisleri peş peşe verdikten sonra hepsinin toplu şerhini yapmıştır.⁹ Seçtiği hadislerin konu dağılımına baktığımızda daha çok ahlâkla ilgili hadisleri seçtiğini görüyoruz. Akseki, derleme hadis kitaplarının genelinde olduğu gibi hadisleri senedsiz vermiş ve önsözünde kitabına aldığı hadisleri, Kütüb-i sitte ve kütüb-i sitte dışındaki sünenler, müsnedler ve birçok muteber hadis kitaplarından derlediğini ifade etmiştir.¹⁰

Tercüme ve şerh, bir anlama faaliyeti olması bakımından önemli faaliyetlerdir. Merhum Akseki, bu mütevazı çalışmasıyla hadislerin anlaşılmasına katkı sağlamaya çalışmıştır.

diğer eser, Münir Selami Yurdatapan'ın "*Binbir Hadis Tercümesi ve Tefsiri*" adlı eseridir. Eser 1941'de İstanbul'da yayımlanmıştır. (Yücel, Ahmet, Hadis Tarihi, İstanbul, 2012.)

⁴ Akseki, "*Peygamberimiz'in Vecizeleri*" adlı eserine ÖNSÖZ (s. 4-6) ile başlıyor. Burada Kur'an-ı Kerim ve sünnetin önemi üzerinde durup hadislerin toplanması ve tasnif edilmesi ile kısa bilgiler verir. Sonra kitabında takip ettiği metod hakkında bilgiler verip hadisleri ne şekilde tercüme ve şerh ettiğini izah eder. Sonra HADİS VE SÜNNET (s. 7-24) başlığı altında hadis ve sünnetin önemi ve değeri hakkında değerli bilgiler vermiştir. Daha sonraki sayfalarda (s. 25-176) 35 hadisi tercüme ve şerh eden Akseki'nin, hadisleri şerh esnasında söz konusu hadislerden daha çok hadisi kullanıp şerh ettiğini görüyoruz.

⁵ Akseki, s. 7-25.

⁶ Bu on ana başlık şunlardır: 1- Kuvvetli mü'min zayıf mü'minden hayırlıdır. 2- İctimâf vazifeler ve haklar. 3- Sevgi ve nefrette taassup. 4- İman ve istikamet. 5- Takva ve ahlak güzelliği. 6- Müslümanlık ve güzel ahlak. 7- Din-nasihah. 8- Bulaşıcı hastalık ve hurafeler. 9- Beş nimet. 10- Afiyet ne demek?

⁷ Akseki bazen 13. 14. 15. 16. Hadislerde olduğu gibi konu bütünlüğü olan hadisleri peşpeşe sırayıp sadece tercümesini verdikten sonra hepsine şamil açıklamalarda bulunmuştur. (Akseki, s. 85, 86.)

⁸ Hadislerin numaralandırılmasında baskıdan kaynaklanan hatalar olduğunu düşünüyoruz. Zira Birinci hadisten dördüncü hadise geçiliyor, bir diğer yerde 29. hadisten 31. hadise geçiliyor. Baskı yapılırken bu atlanılan hadislerin, şerh içerisinde zikredilen hadislerin arasına karışmış olmaları muhtemeldir.

⁹ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 141-159.

¹⁰ Akseki, s. 5. Burada Akseki'nin *Kütüb-i sitte* ile kastettiği malum altı muteber hadis kitabıdır. *Sünenler* diye söylediği kütüb-i sittede yer alan dört Sünen kitabına ilave olarak Dârimî ve Dârekutnî'nin Sünen'leridir. *Müsned* dediği Ahmed b. Hanbel'in Müsned adlı eseridir. Akseki'nin *Muteber hadis kitapları* dediği de Taberânî- Meâcim, Suyûtî-el-Câmiu's-Sağîr, Münâvî-Feyzu'l-Kadîr, Aliyyu'l-Kârî- Şerhu'l-Miškât, İmam Beğâvî- Şerhu Misbâhî's-Sünne adlı eserlerdir.

A. AHMED HAMDİ AKSEKİ'NİN HADİSLERİ TERCÜME METODU

Bir metni diğer bir dile çevirmek anlamına gelen tercüme önemli bir toplumsal ihtiyaç olup aynı zamanda bir anlama faaliyetidir. Tercümesi yapılacak metnin delâlet ettiği anlamların net ve anlaşılır olması bakımından asıl metindeki kelimelerin, tercüme edilecek dile elden geldiği kadar bire bir karşılıklarının verilmesi önemlidir. Gerekirse tercüme edilecek metnin ne demek istediğini ortaya koymak için parantez içi açıklamalar verilebilir ki biz buna *tefsiri tercüme* diyoruz. Özellikle bu metin dinî bir metin olunca işin ehemmiyeti daha da artar. Dinî bir metni tercüme etmek, zor olmakla birlikte mesuliyetli bir iştir. Arapça bilmenin yanında çeviri yapılacak dilin hususiyetlerini, inceliklerini bilmeye gerek duyacak bir faaliyettir. İslâm dininin ikinci temel metni olan hadislerin tercümesi¹¹ de bu bakımdan önem arz eden ve hassasiyetle yerine getirilmesi gereken bir husustur. Bu manada “*Bir hadisin başka bir dile tercümesi, onun bir nevi manen rivayetidir.*”¹² şeklindeki değerlendirme ve hatta *hadis tercüme etmenin bir çeşit rivâyet olduğu ile ilgili tesbit*¹³ önemlidir. “Hadisler diğer dillere birtakım yanlış anlamalara mahal vermeyecek şekilde tam karşılığıyla; buna imkân bulunmazsa mutlaka açıklama, dipnot ve doğru yorumlarıyla aktarılmalıdır.”¹⁴ Bu bakımdan Hz. Peygamber’in söylediği sözdeki maksadının tam olarak ne olduğu, yapılacak olan tercümede iyi yansıtılmalıdır. Hiç şüphe yok ki, Hz. Peygamber’in kastettiği manaya en yakın duran tercümenin, Onun “*Sözümü işitip güzelce belleyen ve bellediği gibi başkalarına ileten kimsenin Allah yüzünü ağartsın.*”¹⁵ hadisindeki duasına mazhar olacağı göz ardı edilmemelidir. Aynı zamanda yapılacak olan tercümenin, tercüme edilen dili kullananlar tarafından anlaşılabilirliği nisbetinde hadislerden istifade etme oranı o derece değişkenlik gösterecektir.

Bu mânada Ahmet Hamdi Akseki merhum, hadislerin tercümesi konusunda hassas davranmış, tercüme teknikleri ve anlaşılır bir dil kullanma açılarından maharetini ortaya koymuştur.

Ahmet Hamdi Akseki'nin hadisleri tercüme etmede takip ettiği yöntemleri şöylece sıralayabiliriz:

¹¹ Hadislerin tercümesi ile ilgili tespit, tahlil ve değerlendirmeler için bkz., Bozkurt, Nebi, “*Hadislerin Tercüme ve Yorumlarında Uyulması Gereken Kurallar*”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993-1994, sayı: 11-12, s. 211-281; Erul, Bünyamin, “*Temel Hadis Kaynaklarının Çevirileri Üzerine Bir Kritik*”, Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü -Sempozyum-, 11-12 Mayıs 2007, Meram/Konya, Konevi Kültür Merkezi, 2008, s. 212-237

¹² Bozkurt, s. 214.

¹³ Erul, s. 213.

¹⁴ Bozkurt, s. 216.

¹⁵ Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, es-Sünen, 1974, İlim, 10.

1. Asıl Metne Uygunluk

Hiç şüphesiz tercümelerde önemli olan hususlardan biri asıl metne uygunluktur. Tercüme edilmek istenen metnin ne demek istediği, metinde bulunan kelimelerin asıl manalarına uygun bir şekilde tercüme edilmesiyle daha iyi ortaya çıkacaktır. Akseki, kitabına yazdığı önsözünde hadislerin tercümesinde mümkün merteye aslın muhafazasını temin etmeye çalıştığını ifade eder.¹⁶ O, önce hadisin Arapça aslını sonra Tercümesi deyip Türkçe anlamını verir.

الدين النصيحة قلنا لمن ؟ قال لله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعاماهم¹⁷

Tercümesi

"Din ancak nasihattir. (Kime nasihattir? Diye sorduk). Şöyle buyurdu: 'Allah'a, Kitabına, Peygamberine, Müslümanların başlarına (yani ulu'l-emre, seflere) ve bütün Müslümanlara'"

Akseki, hadiste geçen *أئمة المسلمين* ifadesini "Müslümanların başları" olarak tercüme ettikten sonra parantez içerisinde "ulu'l-emr/şefler" bilgisine yer veriyor.¹⁸ Böylece kelimenin aslına uygun anlam arayışı içine girmiş oluyor. Söz konusu hadiste asıl metne uygunluk konusuyla ilgili dikkatimizi çeken bir diğer husus, Akseki'nin hadisi şerh ederken **nushun** asıl lügat manasının; ihlâs, sıdk ve tasfiye olduğunu ifade etmesidir.¹⁹ Böylece *nasihat* kelimesinin asıl manasına yaklaşmaya çalışmıştır. Zira Akseki'nin, hadisin tercümesinde "من" ifadesinin tercümesini yaparken öğüt anlamına gelebilecek "Kim için nasihat?" şeklinde değil de "Kime nasihattir?" şeklinde yapması, söz konusu kelime için *samimiyet*, *ihlas* manasını tercih ettiğini göstermektedir.

Bu anlamda o, asıl manaya o kadar sadakat göstermeye çalışmıştır ki, meddah (dalkavuk)²⁰, mizan (terazi)²¹, zan (kötü sanma), gül (yabanî hikâyeler)²² örneklerinde olduğu gibi kelimenin Türkçe anlamını verdikten sonra aslına uygun düşecek mânaları parantez içinde yer vermiştir.

2. Gerektiğinde Tefsirî Tercüme Yapma

Tercümelerin anlaşılmasını zorlaştıran hususlardan biri de lafzî/harfî tercüme üzerinde ısrar edilmesidir. Bazı durumlarda kelime kelimesine

¹⁶ Akseki, s. 6.

¹⁷ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul, 1981, İman, 42; Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul, 1981, İman, 95.

¹⁸ Akseki, s. 132.

¹⁹ Akseki, s. 135.

²⁰ Akseki, s. 85.

²¹ Akseki, s. 122.

²² Akseki, s. 140.

tercüme edeceğim derken asıl manadan uzaklaşılır. “Her bir çeviri, aynı zamanda bir anlama faaliyetidir. Anlama ise, herhangi bir metnin, ikinci dildeki lafzî anlamlarını sıralamak değildir.”²³ Bazen lafzî/harfî tercümenin yetersiz olduğu durumlar olabilir. İşte bu durumlarda kapalılığı giderici açıklamalar yapılması tercüme edilecek metnin daha iyi anlaşılması bakımından önemlidir. A. Hamdi Akseki, yaptığı tercümelemlerde zaman zaman parantez içi bilgilerle kapalılığı gidermeyi hedeflemiştir. O bu durumu önsözünde şu sözleriyle işaret eder: “...İcap eden yerlerinde manâyı izah için kavs içinde bazı kelimeler ilâvesini lüzümlü görürüm.”²⁴

Bu manada o, lafzî/harfî tercümede ısrar etmemiş gerektiğinde parantez arası açıklamalar yaparak tefsiri tercüme yöntemini takip etmiştir. Bununla ilgili bir örneği, eserinin ilk hadisine yaptığı tercümede görebiliyoruz:²⁵

المؤمنُ القويُّ خيرٌ وأحبُّ إلى الله من المؤمن الضعيفِ وفي كلِّ خيرٍ احرص على ما ينفعك واستعن بالله ولا تعجز فإن أصابك شيءٌ فلا تقل: 26 لو أني فعلت كذا وكذا ، ولكن قل : قدر الله ، وما شاء فعل ، فإن لو تفتح عمل الشيطان

“...Sana (dünya ve ahirette) fayda veren şeyin son derece üzerine düş. Allah'tan da yardım iste, aciz ve gevşeklik gösterme! Şayet sana (bu kadar ihtiyattan sonra yine) bir şey değerse (işin istediği gibi olmazsa) ‘eğer ben şöyle yapmış olsaydım, şöyle ve böyle olurdu’ demeyin. ‘Allah takdir etti ve Allah istediğini yaptı.’ de. Çünkü (olmuş ve geçmiş bir şeye kaygı çekerek) keşki şöyle yapaydım böyle olmazdı gibi söz, şeytanî vesveselere yol açar.”

إن الله تعالى يلوم على العجز ولكن عليك بالكيس²⁷

“ Allah, aczi (gevşekliği, tedbirsizliği) ayıplar. Sana düşen zeyrekliktir.²⁸(İşini önceden iyi düşünmek, tedbirli bulunmak ve hakkını iyi müdafaa etmektir.)...”

اتق الله حيثما كنت²⁹

“ Her nerede olursan ol, Allah (ın emirlerine aykırı harekette bulunmak) tan sakın.”

Görüldüğü gibi Akseki, yaptığı tercümede mananın anlaşılmasına katkı sağlayacak şekilde hadisin aslında olmayan parantez içi bilgilere yer

²³ Erul, s. 213.

²⁴ Akseki, s. 6.

²⁵ Akseki, s. 26.

²⁶ Müslim, Kader, 8.

²⁷ Ebû Davûd, Akdiye, 28.

²⁸ Zeyreklik; anlayışlı, uyanık olma durumu, zekâ anlamlarına gelir. *Türkçe Sözlük*, I-II, TDK, Ankara, 1988, II, 1670

²⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, İstanbul, 1992, V, 153.

vermektedir. O, hadisleri tercüme esnasında birçok yerde bu şekilde parantez içi açıklamalar yaparak tefsirî tercüme yapmıştır.³⁰

3. Anlaşılır Bir Dil Kullanma

Tercümede anlaşılabilir olmak önemli bir husustur. Zira tercümedeki asıl hedeflerden biri, metnin tercüme edileceği dili konuşan insanlar tarafından anlaşılmasıdır. Bu manada yapılan tercümelemlerde halkın anlayabileceği bir dil kullanmak gerekmektedir. Akseki merhum, yaptığı hadis tercümelemlerinde yaşadığı çağa göre anlaşılır bir dil kullanmaya çalışmıştır. Şimdi bile onun yapmış olduğu tercüme, genel itibarıyla anlaşılabilir durumdadır.

Mesela o, kitabının 13. Hadisini şöyle tercüme eder:³¹

حبك الشيء يعنى ويصم³²

“ Bir şeyi sevmen, (seni) kör ve sağır eder.”

Yine anlaşılabilir bir dil kullanmasına örnek olarak şu hadis tercümesini³³ aktarabiliriz:

نِعْمَتَانِ مَعْبُودٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ ، الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ³⁴

“ İki nimet vardır ki onlarda insanların çoğu aldanmıştır. Sıhhat ve boş vakit.”

Görüldüğü gibi Akseki, hadislerin tercümesinde genelde halkın anlayabileceği şekilde oldukça sade bir dil kullanmaya çalışmıştır. Zaten o halka yönelik çalışmalarıyla ön plana çıkan bir âlimimizdir.

B. AHMED HAMDİ AKSEKİ’NİN HADİSLERİ ŞERH METODU

Hadisler; sözün sahibi Hz. Peygamber döneminden başlayarak zamanımıza kadar ama kısa/uzun ama şifâhî/kitâbî açıklamalar yapılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Hadisleri anlama faaliyetlerinden biri de onların şerhlerinin yapılmasıdır. Şerhin ana amacı hadisi her yönüyle açıklamaya çalışmaktır. Bu mânada bir hadis şerh edilirken önce senette bulunan râviler hakkında bilgi verilir. Hadiste geçen anlaşılması zor kelimeler varsa onlar açıklanır. Arab dili açısından ifadeler tahlile tabi tutulur. Hadisin anlaşılmasına yardımcı olacak ayet ve hadislere yer verilir. Bazı durumlarda şiir, hikâyelerle hadisi anlama faaliyetine destek olunmaya çalışılır. En sonunda hadisten yola çıkarak sosyolojik, psikolojik, iktisâdî bir takım tahlil, tespit ve değerlendirmelerde bulunulur.

³⁰ Örnek olarak bkz., Akseki, s. 33,36, 58,59,69,73,86,108,132,141,142,171.

³¹ Akseki, s. 85.

³² Ahmed b. Hanbel, V, 194.

³³ Akseki, s. 160.

³⁴ Buhârî, Rikâk, 1.

Akseki merhumun hadisleri yukarıda ifade etmeye çalıştığımız çerçevede dirâyetli bir şekilde şerh ettiğini görüyoruz. Eserinin önsözünde hadislerin şerhe ihtiyacının olup lafızlarında umum-husus, mutlak-mukayyed gibi durumların olduğunu zikrettikten sonra sözlerini şöyle devam ettirir: “ Her biri ‘Cevamiulkelim’ olan bu hadisleri sade bir tercüme ile bırakmaya gönlüm razı olmadığından tercümelerinden sonra bazan uzun, bazan da kısa izahlar yapılmıştır.”³⁵

Akseki'nin hadisleri şerhte takip ettiği metotları şu başlıklar altında ele alabiliriz:

1.Hadisi Ayet ve Hadislerle Şerh Etme

Akseki'nin hadisleri şerh ederken başvurduğu en önemli yöntemlerden biri, ayet ve hadisleri kullanmasıdır. Bu mânada onun, gerek hadisin anlamını pekiştirme gerekse hadisi açıklama sadedinde yoğun bir şekilde ayetleri kullandığını görüyoruz. Akseki, hadisin şerhinde ayetlerden istifade ederken; *ayetin tüm metnini verme* veya *manasına işaret etme* şeklinde iki yöntem takip etmiştir. Akseki hadisleri şerh ederken birçok yerde çoğunlukla sure ve ayet numarasını zikrederek ayetleri vermiştir.³⁶ Çok az yerde sure ve ayet numarası vermeden ayetlerin sadece metnini vermiştir.³⁷ Akseki, şerhinde Ayetleri verirken bazılarının orijinal metnini³⁸ bazılarının da sadece Türkçe meâllerini vermekle yetinmiştir.³⁹

Akseki bazen ayetin mealini vermeden dipnotta yerini göstererek manasına işaret ediyor. Mesela geçmişte olan bazı olaylardan dolayı kaygı duyup keşke dememek gerektiği, bunun şeytanın bir vesvesesi olduğu ile ilgili rivâyeti⁴⁰ uzun uzun açıklarken şöyle der: “*Binaenaleyh mümin ‘Keşki şöyle yapsaydım böyle olurdu, böyle yapsaydım şöyle olmazdı.’ gibi boş temennilerle ne vakit geçirir ne de kendisini üzer; fakat geçmişten ibret alarak geleceğe daha iyi hazırlanır ve geçen her şey fena bir netice de olsa, kendini ye’se ve ümitsizliğe düşürmeyerek geleceğe daha emin ve daha kuvvetli surette hazırlanması için, iyi bir ders teşkil eder. Çünkü Allah’a iman ile ümitsizlik bir arada yaşayamaz.*”⁴¹ Akseki'nin hadisi açıklama sadedinde bu şekilde ayetin metnini vermeden manasına işaret ettiği birçok yer vardır.⁴²

Kur’ân-ı Kerîm’in doğru anlaşılmasında nasıl ki âyetin âyet ile tefsiri önemli ise hiç şüphesiz hadisin doğru anlaşılması bakımından hadisin de

³⁵ Akseki, , s. 6.

³⁶ Örnek olarak bkz., Akseki, s. 76

³⁷ Örnek olarak bkz., Akseki, s. 80, 100, 101, 115, 125.

³⁸ Örnek olarak bakınız., Akseki, s. 122, 128, 160.

³⁹ Örnek olarak bakınız., Akseki, s. 29, 48, 76.

⁴⁰ Müslim, Kader, 8.

⁴¹ Akseki, s. 47-48. Akseki dipnotta sûre ve âyet numarasını vererek şu ayete işaret ediyor: “*Ey oğullarım! Gidin Yusuf’u ve kardeşini arayın. Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin, doğrusu kâfirlerden başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez.*” (Yusuf, 12/87.)

⁴² Örnek olarak bkz., Akseki, s. 71, 160.

hadisle açıklanması önemlidir. Buhârî şârihlerinden İmâm Kastallânî (923/1517) “ *Hadislerin bazısı bazısını açıklar.*” demektedir.⁴³

Öncelikli olarak Akseki, hadisin farklı tariklerine işaret ederek hadisin anlam örgüsünü kurmaya çalışmaktadır.⁴⁴ Şu ifadeleri bunun açık bir örneğini teşkil etmektedir: “ 5, 6 ve 9 numaralı hadislerdeki ‘kardeş’ten maksat yalnız neseb veya din kardeşleri olmayıp aleliltlak insan kardeşliğine de şâmindir...Esasen Müslim’in Enes’ten başka bir rivayetinde kardeş yerine komşu ve 4, 7, 8, 10 numaralı hadislerde de ‘kardeş’ yerine ‘Nâs’ denilmesi, 5, 6 ve 9 numaralı hadislerdeki kardeş kelimesinin umumî ve bütün insanlara şâmil bir mânada kullanılmış olduğuna bir delildir.”⁴⁵

“ *Kuvvetli mümin, zayıf müminden daha hayırlı ve Allah yanında daha sevgilidir.*”⁴⁶ Hadisi hakkındaki şu sözlerinde, onun hadisi hadisle anlama çabasını gözlemleyebiliyoruz: “Şu hâlde kuvvetli olmaya çalışmak her mümin için bir vecîbedir. Fakat buradaki kuvvetten maksat nedir? Kuvvetlinin zayıftan hayırlı olması hangi bakımdandır? Bu cihet hadiste açık değildir. *Maamañih, başka hadislerin de yardımı ile biz bununla ne gibi mânâ kastedildiğini anlayabiliriz.*”⁴⁷

Yine şu örnekte Akseki’nin hadisi hadisle şerh etmesini açık bir şekilde görebiliyoruz. O, “*Nefsi için sevdiği şeyi kardeşi için de sevmedikçe hiç biriniz mümin olamaz.*”⁴⁸ hadisini “*Kendi nefsi için sevdiği hayrı başka insanlar için de sevmedikçe hiçbir fert imanın hakikatine ulaşamaz.*”⁴⁹ rivâyetinin şerh ettiğini şu ifadeleriyle aktarıyor: “Yani o hadisteki ‘şey’ den maksat ‘hayr’, ‘kardeş’ten maksat, ‘mutlaka insan’, ‘mümin olmaz’dan maksat da ‘kâmil ve olgun mümin olamaz’ demek olduğu bu rivâyetten açık olarak anlaşılmaktadır. *Bu rivâyet, diğerinin bir tefsiri demektir.*”⁵⁰

Kitabının 16. Hadisi “*Sevdiğini ölçülü sev; bir gün düşmanın olabilir. Sevmediğine de ölçülü buğz et; bir gün dostun olabilir.*”⁵¹ hadisini açıklarken⁵² şu hadise yer vermektedir: “*İnsanlar tarafından övülmeyi sevmeniz, sizi kör ve sağır yapar. Bu sevgi onların kötülüklerini görüp işitmenize mani olur.*”⁵³ Yine “*Allah’a iman ettim de! Sonra dosdoğru ol!*”⁵⁴ hadisinin şerhinde “*Bir kulun kalbi doğruluncaya kadar imanı doğru olmaz. Dili doğrulmadıkça da kalbi*

⁴³ Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, İrşâdü’s-Sârî, Beyrut, Trs., V, 146.

⁴⁴ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 57, 65, 132.

⁴⁵ Akseki, s. 69.

⁴⁶ Müslim, Kader, 8.

⁴⁷ Akseki, s. 28.

⁴⁸ Buhari, İman, 7; Müslim, İman, 71.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 272.

⁵⁰ Akseki, s. 70.

⁵¹ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, es-Sünen, İstanbul, 1981, Birr, 60.

⁵² Akseki, s. 92.

⁵³ Münâvî, Abdurrauf, Feyzu'l-Kadir, I-VI Kâhire, 1938, III, 369.

⁵⁴ Müslim, İman, 62.

doğrulmaz."⁵⁵ hadisine yer vermektedir.⁵⁶ Akseki'nin, bu şekilde birçok yerde hadisi hadisle şerh ettiğini görüyoruz.⁵⁷

Akseki, bazen rivayet farklarını vererek hadisi şerh eder. Hatta bir yerde hadisin az çok birbirinden farklı olan rivayetlerinin yekdiğerini tefsir etmekte olduğunu ve mânayı tamamladığını ifade etmektedir.⁵⁸ Aslında o, bir konu üzerindeki rivayetleri peş peşe vererek de hadisi hadisle şerh etmek istemiştir.⁵⁹

2. Hadislerin Şerhinde Âlimlerin Görüşlerine Yer Vermesi

Hadislerin iyi anlaşılmasında başta sahâbe ve tabiûn olmak üzere İslam âlimlerinin görüşlerinin önemli bir yeri vardır. Bu mânada Ahmet Hamdi Akseki, öncelikli olarak sahâbe ve tabiûn görüşlerine yer vermiştir.⁶⁰ Ayrıca İbn Hacer (852/1449), Aynî (855/1451), İbn Hacer el-Heytemî (974/1566), Suyûtî (911/1505), Râgıb İsfehânî (502/1108), Nevevî (676/1277), İbn Kayyım (751/1350), Şevkânî (1250/1834), Birgivî (981/1573), Münâvî (1031/1622), Hıfînî (1181/1767) gibi âlimlerin görüşlerine yer vererek hadislerin anlaşılmasına katkı sağlamak istemiştir.⁶¹ Hatta bazı yerlerde yabancı filozofların görüşlerine de yer verdiği olmuştur.⁶²

Akseki, hadisleri açıklarken Kurtubî(671/1273) gibi müfessirlerden⁶³ İbn Hacer, Aynî, Kastallânî (923/1517), Beğâvî (516/1117), Aliyyü'l-Kârî (1014/1606) gibi hadis şârihlerinin görüşlerinden, dil yönüyle İbn Manzûr (711/1311), Firuzâbâdî (816/1414), Râgıb el-İsfehânî, İbnü'l-Esrî (606/1210) gibi âlimlerden⁶⁴ yararlanmasını bilmiştir.

Bazen görüşlerine başvurduğu âlimlerin kısaca biyografilerini vermesi⁶⁵, hemen hemen hepsinin hicrî ve milâdî doğum ve vefat tarihlerini zikretmesi, Akseki'nin ne kadar mudakkik bir bilim adamı olduğunu gösteren hususlardan birkaçıdır.

3. Hadislerde Geçen Kapalı Kelimeleri ve Şerh Esnasında Zikrettiği Kavramları Açıklaması

Akseki'nin söz konusu eserde sıklıkla yaptığı ilmî faaliyetlerden biri de kavram açıklaması yapmasıdır. O, gerek hadiste geçen anlaşılmasında güçlük

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, III, 198.

⁵⁶ Akseki, s. 102.

⁵⁷ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 29, 30, 38, 70, 119, 124, 155.

⁵⁸ Akseki, s. 123.

⁵⁹ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 55-60; 85-86; 121-122; 140-142.

⁶⁰ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 73, 126, 127.

⁶¹ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 36, 37, 69, 73, 123.

⁶² Örnek olarak bkz. Akseki, s. 62, 67.

⁶³ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 127.

⁶⁴ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 69, 126, 135, 137.

⁶⁵ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 36, 123, 126.

çekilen kelimeleri, gerekse şerh esnasında zikrettiği kavramları ilmî bir üslupla açıklamaya çalışmıştır. Bu anlamda hadiste geçen hevâ (s. 74), takvâ (s. 109), mîzân (s. 125), dîn (s. 134), nasihat (s. 135), advâ (s. 144), tıyere (s. 150), tefeül (s. 154) gibi birçok kelimeyi açıklamıştır. Akseki'nin "dîn" kelimesiyle ilgili yapmış olduğu açıklamalardan bir bölümünün burada yer verilmesi uygun olacaktır: "*Dîn lügatte; âdet, itaat, inkiyât, sîret, yol ve ceza mânalarına gelir. Şer'î mânası; akıl sahibi insanları öğülmeye layık ihtiyarlarıyla (iyiyi kötüden seçmek kudreti) kendileri için bizatihî hayr olan şeye yürüten bir Allah kanunudur. Başka bir tâbirle; Allah'ın kulları için vazeylediği bir takım ahkâmıdır ki onları hayrı zâtiye, yani ebedî saadete davet eder.*"⁶⁶

Akseki bazen hadisi şerh esnasında zikrettiği kavramları açıklar. Tevekkül, acz (s. 42), irâde, şahsiyet (s. 51), tesânüd (s. 61), adâlet, ihsan (s. 62), ahlâk, vazife (s. 68), şehvet (s.78), sevgi (s. 86), istikâmet, (s. 98), hayr (s. 134) gibi kavramları sosyolojik, psikolojik ve iktisâdî açıdan açıklamıştır. Mesela o, irade kavramını açıklarken irade hastalıklarından bahsetmiş sonra *İrade Noksanları* başlığı altında *Kararsızlık, Düşünce Yokluğu ve Fıkdanı Metanet (Metanet Yokluğu)* alt başlıkları ile irade kavramını geniş bir şekilde açıklamaya çalışmıştır.⁶⁷

Yine O, istikamet kavramı hakkında şunları söylemektedir: "*İstikamet in lügat mânası doğrudur. İtidal ve mutedil olmak, ahvâl ve efalde müsavattır. Hem maddiyatta hem maneviyatta kullanılır: Meslekî istikamet, istikameti ilzam etmek, istikamet göstermek, işlerde, ahlâkta, lisanda, kalpte istikamet...İstikamet in dinî ve şer'î mânası; kitap ve sünnetle emrolunan şeylerin hepsini yapmak, yasak edilenlerden sakınmak, din ve dünya işlerinde hiçbir veçhile doğrudan ayrılmamaktır...Bunun içindir ki, tasavvuf ehlinde bazıları 'İstikamet, bin kerametten hayırlıdır. İstikamet sahibi ol, keramet isteme.' demişlerdir...Hülâsa istikamet, kalpde, ruhta, sözde ve işde doğruluk ve bu doğrulukta hiçbir tarafa eğilmeden sebat etmektir.*"⁶⁸

4. Hadisleri Şerh Esnasında Psikolojik, Sosyolojik vb. Tahlillerde Bulunması

Ahmet Hamdi Akseki, hadisleri açıklama sadedinde birçok önemli tespit, tahlil ve değerlendirmelerde bulunur. Onun ortaya koyduğu psikolojik tahlillerden biri şöyledir: "*Bugünkü psikolojiye göre zihnî olan her tasavvur, tahakkuka meyyaldır. Bu tasavvur iyi de kötü de olabilir. Mahsus suretlerin tahakkukuna, dışarı çıkmasına, sebep olan kuvvete 'şevk' denir. Şevkin zaman zaman değişen maddî ve bedenî kısmına 'şehvet', manevî olan elem verici, yani istenilmeyen ihtisas (duygu)lardan kaçıp hoş ve lezzet veren ihtisaları elde*

⁶⁶ Akseki, s. 134.

⁶⁷ Akseki, s. 51-56.

⁶⁸ Akseki, s. 98-107.

etmek isteyen nevine de 'hevâ=meyelân' denir."⁶⁹ Akseki'nin buna benzer psikolojik tahlillerine söz konusu eserinde rastlamamız mümkündür.⁷⁰

Akseki şerh esnasında zaman zaman sosyolojik tahlillerde bulunur. Bunlardan birinde şöyle der: "İnsanların toplu bir halde yaşamaları, yaradılışlarının zarurî icaplarındandır. İnsan yiyip içmeye, yatıp uyumaya, barınacak bir yere ne derece muhtaç ise, toplu bir halde yaşamaya da o kadar muhtaçtır...İşte bu zarurî bağlılığa 'tesânüd' denir. Şu gördüğümüz varlık âlemi arasındaki genel tesânüdün özel bir haleti olup fitratı bakımından medenî olan insanlar arasında bulunması zarurî olan bu 'tesânüd', içtimâî vazifelerin mebdei sayılmaktadır. Yani böyle toplu bir halde yaşamak zorunda olan insanların birtakım vazifelerle mükellef ve onlara mukabil bazı haklara sahip bulunmaları da yine hayatın zarurî icaplarındandır."⁷¹

Akseki Merhum'un bazen sosyolog edâsıyla tespit ve değerlendirmelerde bulunduğunu görüyoruz:

"Medeniyet ve topluluk ilerledikçe hayatî ihtiyaçlar çoğalır ve bu nisbette insanî haklar vazifeler de artar. Bu yüzden çalışma ve didinmeler bazen kavgaya, dostluklar ayrılığa çevrilebilir...Bu gibi hallerde istikametten ayrılmamak bir çok insan için pek güç ise de bunu kolaylaştıran bir nokta vardır ki o da; bir taraftan mebd'e ve maadî anlayarak Allah'ın birliğine, diğer taraftan âhiret ve hesap gününe kuvvetli bir iman ile sonsuz bir istikbal için çalışmak gerektiğine kanaat etmektir."⁷² Akseki eserinin farklı yerlerinde bu tip sosyolojik tahlillere yer verdiğini görüyoruz.⁷³

Bunların yanında Akseki, hadisleri tahlil edici ve sınıflandırıcı bir şekilde yaklaşmakta bir nevi konulu şerh yapmaktadır. Mesela "Kavî mümin, zayıf müminden hayırlı ve Allah yanında daha sevgilidir..."⁷⁴ hadisinin serhinde bu hadiste mevzu bahis edilen beş hususu şöyle sıralıyor:

1. Kuvvetli olmak,
2. Kendisine faydalı olan meşru bir şey için hırs ile çalışmak,
3. Her işte Allah'tan yardım istemek,
4. İşlerinde acziyet ve gevşeklik göstermemek,
5. Bir iş, olup bittikten ve istemediği bir netice ile karşılaştıktan sonra "Keşki şöyle yapsaydım, böyle olmazdı yahut şöyle olurdu." gibi sözlerde

⁶⁹ Akseki, s. 78.

⁷⁰ Örnek olarak bkz., Akseki, s. 78, 88, 118, 119.

⁷¹ Akseki, s. 61.

⁷² Akseki, s. 105-106.

⁷³ Örnek olarak bkz., Akseki, s. 28, 31, 51,52, 56, 64, 67.

⁷⁴ Müslim, Kader, 8.

bulunmayıp mukadderata teslim olmak.” Sonra bu maddelerin tek tek açıklamasını yapıyor.⁷⁵

5. Hadislerin Şerhinde Edebî Sanatlar, Şiir, Hikâye, Atasözü, Deyim ve Hikmetli Sözleri Kullanması

Anlatım gücünü ziyadeleştirmek bakımından edebî sanatlar, hikâye, şiir, atasözü vs. kullanımı önemlidir. Akseki, aynı zamanda edebî zevki olan birisidir. Onun Mehmet Akif’den edebiyat dersi aldığı da bilinmektedir.⁷⁶ O yazdığı kitap ve makalelerde kelimeleri seçerek kullanmaktadır. Bu anlamda o, hadisleri şerh ederken anlamı pekiştirici unsurları kullanmaktan geri durmaz.

Mesela, hadislerin anlaşılmasına katkı sağlayacak şekilde bazen şiire yer vermektedir. Eserinin birinci hadisinde⁷⁷ yer alan “Acz ve gevşeklik gösterme!” ifadesini açıklama sadedinde Mehmet Akif Ersoy’dan şu şiiri veriyor:

Bir gâye-i maksûda şitâb eyleyen âdem,
Tutmuşsa bidâyette eğer azmini muhkem,
Er geç bulacak sa’y ile dil-hâhını elbet.
Zîrâ bu şu’un-zâr-ı tecellîde, hakikat ⁷⁸

Bir başka yerde hevâ kelimesinin *sevilen şeyin kendisi* anlamına geldiği ile ilgili Arapça bir şiire yer veriyor:

هوای مع الרכب الیمانین مصعد⁷⁹

“Sevgilim Yemen kervanları ile beraber gelmektedir.”

Bazen hadislerin anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla atasözü, deyim ve hikmetli sözlere yer verir: “İki nimet vardır ki onlarda insanların çoğu aldanmıştır. Sıhhat ve boş vakit.”⁸⁰ Hadisini açıklarken vaktin ve sıhhatin önemini şu sözlerle aktarıyor: “Atalarımızın ‘Vakit nakittir.’ sözleri de altın ile yazılmaya değer büyük sözlerdendir.”...ve “Sıhhat, sağlam insanların başında bir taçtır ki onu ancak hasta olanlar görür.” sözü ne büyük bir hakikatin ifadesidir.”⁸¹

⁷⁵ Akseki, s. 27-32. Buna benzer bir örnek için bkz., Akseki, s. 144.

⁷⁶ Bolay, Süleyman Hayri, “Akseki, Ahmet Hamdi” md., TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, 2, 293.

⁷⁷ Müslim, Kader, 34.

⁷⁸ Akseki, s. 45.

⁷⁹ Akseki, s. 76.

⁸⁰ Buhârî, Rikâk, 1.

⁸¹ Akseki, s. 162,163.

Akseki, yukarıdakilere benzer şekilde hadisleri açıklama sadedinde bazen hikâyelere⁸², bazen de hikmetli sözlere⁸³ eserinde yer verir.

6. Hadisin Râvileri Hakkında Bilgi Vermesi

Bilindiği gibi hadis; sened ve metinden oluşmaktadır. Bu mânâda hadisin unsurlarından biri de senedir. Senedde yer alan her bir şahsa *râvî* denir. İşte Akseki bir nevi hadisin senedi olan râviler hakkında çoğu zaman uzun sayılabilecek bilgiler vermektedir. Tabiatıyla hadisi senedsiz verdiğinden dolayı sadece Hz. Peygamber'den sözü nakleden sahâbe hakkında açıklamalarına rastlamaktayız. Mesela Ebu Hureyre⁸⁴, Abdullah b. Amr⁸⁵, Enes b. Malik⁸⁶ ve Süfyan b. Abdullah es-Sakafi⁸⁷ hakkında bilgi vermiştir.

Yukarıda zikretmeye çalıştığımız hususların dışında, Akseki'nin hadisleri şerh etmede takip ettiği yöntemler arasında *çelişkili görünen rivayetleri tevil etmesini*⁸⁸ ve *mezheplerin görüşlerine yer vermesini*⁸⁹ zikredebiliriz.

Ahmet Hamdi Akseki'nin hadisleri tercüme ve şerh etmede takip ettiği esasları aktardıktan sonra bütün bu esasları içine alacak şekilde bir hadise yaptığı tercüme ve şerhi⁹⁰ burada özetlemek faydalı olacaktır:

12. Hadis: لا يؤمن احدكم حتى يكون هواه تبعاً لما جئت به

TERCÜMESİ

“Meyelânî (gönül ve arzusu) benim getirdiğime uymadıkça hiçbiriniz iman etmiş olmaz.”

Görüldüğü üzere Akseki, gerek parantez içi vermiş olduğu bilgilerle gerekse kullandığı kelimelerle hadisi anlaşılabilir bir şekilde tercüme etmiştir. Dipnotta İmam Nevevî (676/1277)'nin “Hadîs-i Erbaîn” adlı eserinde hadisin sahih olduğuna dair görüşünü aktardıktan sonra “*Bu hadisi sıhahtan olmak üzere, Mesâbih sahibi Beğâvî ile Ebu Nuaym naklettikleri gibi Tabarânî ile hâfız Ebu Bekir İsfehânî de rivâyet etmişlerdir.*” demektedir.⁹¹

⁸² Örnek olarak bkz. Akseki, s. 37, 38.

⁸³ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 99.

⁸⁴ Akseki, s. 26-27

⁸⁵ Akseki, s.73.

⁸⁶ Akseki, s.57.

⁸⁷ Akseki, s.96.

⁸⁸ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 145, 155, 157.

⁸⁹ Örnek olarak bkz. Akseki, s. 126, 127.

⁹⁰ Akseki, s. 73-84'den özetlenerek.

⁹¹ Akseki, s. 73.

ŞERH

Akseki, önce hadisin ravisi Abdullah b. Amr hakkında uzun sayılabilecek bilgiler veriyor. Sonra hadisteki ifadeleri tahlil edip hevâ kelimesinin farklı anlamları üzerinde duruyor. Buna göre hevâ;

- Nefsin şehvetine düşkünlüğü,
- İnsanın bir şeye kalbini istila edecek şekilde olan aşk ve muhabbeti,
- Sevgi,
- Nefsin irâdesi,
- Nefsin şer'î sâikler dışında olarak yani meşru olmayan şehvânî lezzetlere meyletmesi anlamlarına gelmektedir.

Daha sonra Akseki, İmam Beğâvî (516/1117), İmam Nevevî (676/1277), İbn Dakîku'l-îd (702/1302), İbn Hacer el-Heytemî (974/1567) ve Aliyyu'l-Kârî (1014/1606) gibi İslam âlimlerinin hevâ ile ilgili değerlendirmelerini aktarır. Bu arada görüşlerini aldığı âlimlerin hicrî ve milâdî doğum ve vefat tarihlerini de vermeyi ihmal etmez.

Hevâ kelimesinin bir mânâsının da sevilen şeyin kendisi olduğunu vurgulamak için bir Arap şiirini zikreder:

هواى مع الركب اليمانيں مصعد

“Sevgilim Yemen kervanları ile beraber gelmektedir.”

Akseki hevâ kelimesini şerh sadedinde bazılarının Arapça metnini vererek birçok âyet ve hadis zikreder. Örnek olması bakımından bunlardan sadece birer tanesini zikredebiliriz:

Ayet: “Gördün mü hevâsını kendisine ilah edineni.”⁹²

Hadis: “Dünyada Allah'tan başka tapılan bâtil ilahların içinde kendisine uyulan ve peşinden koşulan hevâdan, Allah katında daha büyüğü yoktur.”⁹³

Akseki hevâ kelimesi üzerindeki bu açıklamalarından sonra şöyle der: “Bütün bu izahlardan sonra meyl ve muhabbet mânâsına olan hevânın hak ve bâtil diye iki kısımda hülâsa edilebileceğini söylemek isteriz...(Zulmedenler, yani Allah'a şirk koşanlar, ilimsiz hevâlarına uydular.) -Rûm, 30/29- meâlinde olan o âyetten anlıyoruz ki hevâ, iki kısımdır: İlme uygun olan, ilme uygun olmayan. Bu ise hak ve bâtil demektir...Hayatımızı idame için yiyip içmeğe olan şehvet ve arzu, iffeti korumak ve neslini çoğaltmak niyetiyle erkek ve kadının nikahlanarak izdivâcî ve bunlara benzeyen şeyler fitrattaki muvafık ve binaenaleyh ilme ve Peygamberin getirdiklerine uygun bir meyildir. Fakat

⁹² Câsiye, 45/23.

⁹³ Heysemî, Hâfiz Nureddin, Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, I-X, Beyrut, 1988, I, 188.

kendi hayatı için başkasının hakkına tecavüz meyli, mücerret keyf ve zevkini tatmin için zinaya olan meyil, nefsanî bir hevâ ve bâtıla olan bir meyildir.”

Bu arada Akseki hadisi şerh esnasında psikolojik, sosyolojik tahliller yapmayı ihmal etmez: “Bugünkü psikolojiye göre Heva ve Meyelân, mevzuları bakımından üç kısma ayrılır:

- 1- *Şahsî Meyelân: Bu, canlıların kendi nefesine olan sevgisidir...Hürriyet aşkı, istiklâl aşkı da insanın irade kuvvetine tealluk eden bir Meyelândır. Fakat bu da başı boş bırakılınca hevâ ve heves olur.*
- 2- *İctimaî Meyelân: Bu meyil, bizi kendi cinsimize bağlayan fitrî bir inzicabtır...Fakat bu meyil de başı boş bırakılınca, sahibini hotgâmlığa kadar götürülebilir.*
- 3- *Yüksek Meyelân: Bunların üstünde ve bizi mefkûreye doğru çeviren bir meyelân daha vardır ki o da şahsımızın ve cemiyetin üstünde bir takım hakikatlere meyletmek ve onlara yetişmeğe çalışmaktır. Sevgi ve aşk ile başlayan bu meyelân, ‘Dinî hevâ = Dinî Meyelân’ adı ile en yüksek bir dereceyi bulur: Hakkı sevmek, güzeli sevmek, hayrı sevmek meyli.”*

Akseki, hadiste geçen hevâ kelimesini bu şekilde açıkladıktan sonra, hadisin diğer kısmı olan “Peygamberin getirdiği şey” den maksadın ne olduğunu şu ifadeleriyle açıklar: “Peygamber hak din ile gelmiştir. Onun bize getirmiş olduğu şey, İslâm’dır, Allah’ın hak dinidir.”

Bütün bu açıklamalar çerçevesinde hadisin açık ve geniş mânâsını bir nevi tefsîrî tercüme hâlinde şöyle verir: “Maddî ve manevî, şahsî, ictimaî, âlf bütün meyillerini, arzularını ve gönlünü benim getirdiğim esaslara tâbi kılmadıkça, bunlarla ayarlamadıkça, bunları seve seve kabul etmedikçe hiç biriniz mümin olamazsınız.”

SONUÇ

İmparatorluk döneminden Cumhuriyet’e geçiş dönemi âlimlerinden olan Ahmet Hamdi Akseki, birçok islamî ilme dâir eserler telif etmiş, bunların yanında hadis alanında da ilmî çalışmalar yapmıştır. Bu mânâda yaptığı çalışmalardan biri olan “Peygamberimizin Vecizeleri” adlı eserinde, hadisleri tercüme ve şerh faaliyetinde bulunarak hadislerin doğru anlaşılmasına katkı sağlamaya çalışmıştır. Kendisinin de eserinde işaret etmesine rağmen, söz konusu eserin devamının gelmemesi, âlimler açısından üzüntü duyulacak bir husustur.

Akseki eserini hazırlarken başta temel hadis kitaplarından ve serhlerinden istifade etmiştir. Bunların yanında önemli ilmî eserlerden de istifade etmiş ama çoğu zaman kendisine ait değerlendirme ve yorumlara yer vermiştir. Ortaya koyduğu çalışmayla çok yönlü bir ilim adamı olduğunu ispatlamıştır. Akseki'nin yaptığı çalışmayı orijinal kılan husus, bir yandan

müfessir, muhaddis ve fakîh gibi meseleler üzerine eğilirken bir yandan da psikolojik, sosyolojik ve ekonomik tahlil ve yorumlar yapmasıdır.

İşte Ahmet Hamdi Akseki çok yönlü bu ilmî konumuyla hadisleri tercüme ve şerh etmiştir. Bu noktada Ahmet Hamdi Akseki'nin akademik bir tarzda konuları ele almaya çalıştığını vurgulamamız gerekir. Eserinde yer verdiği ayet ve hadislerin ve islam âlimlerinin görüşlerinin kaynaklarını göstermesi; sosyolojik, psikolojik tespitler yapması, fikhu'l-hadis yaklaşımı, temel kaynaklara inmesi, anlaşılması zor kelimeleri lügat ve istilâh anlamlarıyla açıklaması, konuları kategorize ederek vermesi vb. durumlar, onun ne kadar titiz bir ilim adamı olduğunu gösteren hususiyetlerden bir kaçıdır.

KAYNAKÇA

Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum) Hazırlayanlar: Hüseyin Arslan-Mehmet Erdoğan, Ankara, 2004.

AKSEKİ, A. Hamdi, *Peygamberimizin Vecizeleri*, Matbaai Ebuziya, İstanbul, 1945.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Akseki, Ahmet Hamdi" md., TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, II, 293-295.

BOZKURT, Nebi, "Hadislerin Tercüme ve Yorumlarında Uyulması Gereken Kurallar", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993-1994, sayı: 11-12, s. 211-281.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, İstanbul, 1981.

COŞKUN, Selçuk, "Ömer Nasuhi Bilmen'in "500 Hadisi Şerif" Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Tahlili", EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -, 1998, cilt: I, sayı: 2, s. 181-188.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-V, Suriye, 1974.

ERUL, Bünyamin, "Temel Hadis Kaynaklarının Çevirileri Üzerine Bir Kritik", Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü -Sempozyum-, 11-12 Mayıs 2007, Meram/Konya, Konevi Kültür Merkezi, 2008, s. 212-237.

ERTAN, Veli, *Merhum Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, c. 9, yıl: 1970, sayı: 92-93, s. 52-57.

HANBEL, Ahmed b., *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

HEYSEMÎ, Hâfız Nureddin, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I-X, Beyrut, 1988.

- KASTALLÂNÎ, Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-Sârî*, I-XV, Beyrut, Trs.
- MÜNAVÎ, Abdurrauf, *Feyzu'l-Kadir*, I-VI, Kâhire, 1938.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, İstanbul, 1981.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, I-III, İstanbul, 1981.
- Türkçe Sözlük, I-II, TDK, Ankara, 1988.
- ÜNAL, İ. Hakkı, "Ahmed Hamdi Akseki'nin "Peygamberimiz'in Vecizeleri" Kitabındaki Mesajı", Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum), 2004, s. 107-115.
- YÜCEL, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İstanbul, 2012.